

Küzdelem az igazi 1956-ért 1956 eltérő politikai értelmezései a rendszerváltástól az ötvenéves évfordulóig

Az 1989–90-es rendszerváltás az emberek fejében is új korszakot próbált nyitni azáltal, hogy a szocializmus, a Kádár-korszak évei alatti evidenciákat megkérdőjelezte, azokat pedig újakkal kívánta helyettesíteni. A rendszerváltás előtt az 1956-os eseményekre, mint forradalomra való emlékezés a rendszer legitimációját kérdőjelezte volna meg, 1956 esetében így egészen a rendszerváltásig egy emlékezeti kettősség, egymás mellett létezés volt a jellemző, mert míg az elhallgatás, a forradalom tagadása, és annak „ellenforradalomként” való interpretációja a rendszer egyik alapkövének számított, a valós eseményekre az emlékezés magánkörben, az egyéni emlékezetben tovább élt.

Jan Assmann német egyiptológusnak *A kulturális emlékezet* című könyvében a kollektív emlékezetéről írtakat¹ a magyar helyzetre alkalmazva elmondhatjuk, hogy 1956 mint forradalom a Kádár-kori Magyarországon a kommunikatív emlékezetben létezett, míg a hivatalosan, intézményesült formában fenntartott közösségi tudás egy ettől eltérő narratívát mutatott fel. 1956 elhallgatott múltja gyakorlatilag kívül állt a hivatalos ideológia által hirdetett hagyományon, mert a Kádár-rendszer kulturális emlékezete a szocializmust hirdette a szocialista ünnepekkel, 1956-ot pedig mint a megtevesztett csócselék megmozdulását mutatta be, de egy ezzel párhuzamosan létező kommunikatív emlékezet megőrizte 1956 szóbeli hagyományát, Nagy Imre emlékét, a harcokat, a megtorlást, talán még tárgyi emlékeket is. Ez a szóbeli hagyományban öröklődő narratíva 1956-ról, ez a „kommunikatív emlékezet” egészen a rendszerváltásig nem intézményesült, nem vált belőle „kulturális emlékezet”, vagyis mesterségesen, rítusokkal és szimbolikával fenntartott hagyomány.

1989–90-ben, a rendszerváltás idején azonban felszabadult a korábban a hivatalos nyilvánosságból kiszorított kommunikatív emlékezet 1956-ról, és elkezdődött egy kísérlet, amelynek lényege az volt, hogy a forradalom emlékezete a hivatalos kulturális emlékezet részévé váljon, ezáltal pedig beépüljön az egyének közösségi identitásába is, illetve az új magyar köztársaság megalapozó mítoszává váljon. Ezt szolgálták az 1989 utáni megemlékezések állami, helyi, sőt iskolai szinten is, a tantervbe illesztett 1956-ról szóló anyagok az oktatásban, valamint egy olyan általános diskurzus is, amely a forradalom értelmezését tűzte ki céljául. Az új magyar köztársaság hivatalos narratívája szerint 1956 annak a szabadságharcos, demokratikus-jogállami hagyománynak a részét képezte, amelybe beletartozott a Rákóczi-szabadságharc, valamint az 1848-as forradalom is.

Az új hagyománynak a megteremtéséhez először egy nyilvános, tömegeket vonzó szimbolikus eseménnyel felszabadították a korábban a nyilvános diskurzusban meg nem jeleníthető emlékezetet – ezt szolgáltá 1989. június 16-án Nagy Imre és társainak újratemetése –, majd törvényileg is revideálták az 1956-os forradalomról alkotott hivatalos képet: 1989-ben törvény született az 1956-os elítéltek rehabilitációjáról², 1990-ben pedig az új Országgyűlés első dolga volt jogszabályba foglalni az 1956. októberi forradalom és szabadságharc történelmi jelentőségét is, amely egyértelműen az 1848-as magyar függetlenségi hagyományhoz kapcsolta az 1956-os eseményeket.³ 1956-ot a függetlenségi-demokratikus hagyomány részévé tették, a hangsúly a kiirthatatlan sza-

badságvágyra került, a törvény szövege pedig egyértelműen összekapcsolta a forradalmat és a rendszerváltás utáni demokráciát is, kimondva, hogy az országgyűlés „1956 szellemének megfelelően” fog munkálkodni a többpártrendszerű demokrácia, az emberi jogok és a nemzet függetlenségének védelme érdekében. Október 23-át, mint az 1956-os „forradalom és szabadságharc kezdetének, valamint a Magyar Köztársaság 1989. évi kikiáltásának napját” ugyanezzel a lendülettel nemzeti ünneppé is nyilvánították.⁴ Az új rendszer legitimitációjában kulcsszerepet kapott 1956 emléke, és szimbolikusan ezt erősítette a köztársaság 1989-es kikiáltásának október 23-ára időzítése is.

A rendszerváltás utáni Magyarország, különösen pedig az október 23-ak története azonban azt mutatja, hogy 1956 bár beépült a köztudatba, de emlékezetével nem tudta egyesíteni a nemzetet. Hiába lett nemzeti ünnep, a politikai pluralizmus szerint pluralizálódtak az 1956-tal kapcsolatos vélemények is, a hivatalos 1956-os ideológia nem mindenki számára volt egyértelmű, és nem mindenki volt képes elfogadni azt sem, hogy 1956 az egész társadalomé.

A témával korábban foglalkozók mind arra jutottak, hogy 1956 nem tudta betölteni a neki szánt szerepet, és nem volt képes integratív erővel jelen lenni a magyar társadalomban. Gyáni Gábor szerint bár 1989-ben a forradalom visszaalakult pozitív „megalapozó mítoszszá”, mégis maradtak nyitott kérdések, amelyek további konfliktusokat generáltak. Ilyen szerinte az 1956-os forradalmi elit problémája: az egykori harcosok a rendszerváltás után nem kaptak vezető szerepet a politikában, és a perifériára szorultak, ezáltal a forradalom is valamelyest perifériára szorult annak ellenére, hogy október 23-a állami ünnep lett, ezzel pedig bekerült a történelmi kánonba is.⁵ György Péter 1956 emlékezetéről írott könyvében szintén úgy találta, hogy az 1989-es újratemetés eufóriáját, a rehabilitáció és az emlékezet felszabadulásának kollektív élményét alig egy-két évvel később, 1990–91-re már elsöpörte az ’56-os hagyományon belüli versengés. György úgy véli, 1956 azért nem tudta betölteni a neki szánt szerepet, mert addigra már „túl késő” volt, a Kádár-kori amnéziapolitika miatt már nem lehetett feleleszteni a forradalom élő emlékét, az emlékezés „hideggé” vált.⁶

A továbbiakban az 1956-tal kapcsolatban a magyar politikában létező eltérő narratívákkal kívánom bemutatni, hogy az egyes parlamenti pártok kezében hogyan pluralizálódtak az 1956-tal kapcsolatos vélemények. Bár az 1956-os politikai beszédekbe évről évre egyre több aktuálpolitikai utalás került átpolitizálva az ünnepet, az egyes politikai oldalak által képviselt álláspontok pedig gyakran fedik is egymást, úgy vélem, hogy attól függően, hogy az egyes október 23-ai politikai beszédekben milyen hangsúlyt kap az ’56-os forradalomhoz kapcsolt egy-egy motívum (szabadság, függetlenség, harcok, megtorlás, Nagy Imre, pesti srácok), különböző 1956-képeket lehet elkülöníteni. Az október 23-án elhangzott beszédek forrásaként a Magyar Távirati Irodának, mint nemzeti hírügynökségnek az interneten is elérhető Hírchívumát használtam⁷, az országgyűlésben elhangzott felszólalásokhoz pedig a Parlamenti Napló vonatkozó részeit⁸. Mivel a forradalom képeinek különböző torzulásai végül aktuálpolitikai tényezőkkel együtt a 2006-os zavargásokhoz vezettek, ezért elemzésemben az ötvenedik évfordulói vizsgálom az ’56-os diskurzust, már csak azért is, mert mind a 2006-os zavargások, mind utána 2010-től a második és később a harmadik Orbán-kormány ideológiája jelentős cezúrát jelentettek az előtte folyó viták és ’56-értelmezések szempontjából.

(A kezdetek – az emlékezet felszabadítása) Az 1956-ra emlékezés 1989-ben vált legitimmé, miután Pozsgay Imre államminiszter, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja egy januári rádióinterjúban a megszokott ellenforradalom helyett „népfelkelésnek” nevezte az ’56-os eseményeket. A Kádár-rendszer egyik alaptételének ilyen tagadása után annak bomlása is megkezdődött: március 22-én megalakult az ellenzéki szervezeteket tömör-

rító Ellenzéki Kerekasztal, amely június 13-án megkezdte tárgyalásait az állampárttal a békés átmenetről, valamint az új rendszer sarkalatos törvényeiről. Az elhallgatott 1956-os forradalom rehabilitálása végül 1989 júniusában, a Nagy Imre-újrateremtéssel vált egyértelművé, a ceremoniális eseményen ugyanis nyilvánosságot kaptak a korábban elnyomott emlékek, az elmaradt gyász pedig hivatalos formát ölthetett. Ezzel együtt már a Nagy Imre-újrateremtésen elhangzó beszédekben megjelent a legtöbb olyan 1956-os narratíva, amely a következő években is jellemző volt az 1989–90 utáni Magyarországra.

Az eseményt szervező Történelmi Igazságtétel Bizottsága (TIB) kimondva történelem- és sorsfordító szerepet szánt az újrateremtésnek⁹, de ugyanezt a törekvést fogalmazta meg mind az egyházak¹⁰, mind a kormány nyilatkozata¹¹: legyen június 16-a az egyetértés, nemzeti megbékélés, a gyász napja, mely egyben egy korszak határa is lehet. A szervezők úgy intézték, hogy bárki hozzáférhessen az eseményhez, ezzel pedig gyakorlatilag egy úgynevezett „media eventet”, vagyis médiaeseményt teremtettek¹², egy közös emlékezeti pontot az egész azt megelő generációnak, és amelynek a televíziós és rádiós műsoroktól megkülönböztetve egy egész napos közvetítést szenteltek. A Nagy Imre-újrateremtés, bár önmagában Nagy Imre alakja és a forradalom emléke miatt erős politikai jelentése és következményei voltak, mégis igyekezett független maradni – a rendezvény gesztusaiban és jellegében is megmaradt a gyásznál, és nem kapcsolta hozzá a felelősök keresését, illetve a bosszúvágyat.

A szóonokok ezzel szemben több különböző, sőt, időnként egymásnak ellentmondó értékeket emeltek ki 1956 emlékéből. Vásárhelyi Miklós, a TIB elnöke beszédében 1956 és az európeér haladó demokratának beállított Nagy Imre a modern demokratikus értékekkel került párhuzamba, a függetlenséggel, a demokráciával és a jogállammal, valamint a békés átmenettel egy új rendszerbe, párhuzamot vonva a forradalom céljai és a modern rendszerváltás előkészítése között. Mécs Imre egykori halálraitelt a „*korszakváltás határkövének*” nevezte az újrateremtést, és az összefogás erejét hangsúlyozta, valamint az ő beszédében jelennek meg először a „*szent suhancok*”, az utca emberei, az egyszerű forradalmárok. Király Béla, az 1956-os nemzetőrség parancsnoka egy olyan Nagy Imre képét és pályáját rajzolta meg beszédében, aki kommunizmusa ellenére is különbözött a sztálinistáktól. Az internáltak, a recski rabok és a kitelepítettek nevében felszólaló Zimányi Tibor arról beszélt, hogy Nagy Imre „*moszkovitából a magyar nemzet függetlenségének egyértelmű harcosa*” lett. A Nagy-Budapesti Munkástanács egykori elnöke, Rácz Sándor szóba hozta a szovjet csapatok jelenlétét, a kommunista párt hatalmát, valamint a nem egységes magyar társadalmat is, mint a forradalomra emlékezés akadályait, a fiatal Orbán Viktor pedig kijelentette, a „*demokrácia és a kommunizmus összeegyeztethetetlen*”, valamint az orosz csapatok kivonásáról beszélt, Nagy Imrét pedig mint államférfit említette, aki képes volt „*leszámolni a szent kommunista tabukkal*”.¹³ Az újrateremtésen Nagy Imrét összességében kommunizmusa ellenére is egy európeér, demokrata, hazafi, nyugati elkötelezettségű politikusként mutatták be, ez pedig gyakorlatilag a rendszerváltás éveinek reformellenzéke által propagált 1956-narratívával kapcsolódott össze: a miniszterelnök az ő olvasatukban a változás szimbolikus alakjaként jelent meg, áldozatként pedig Nagy Imre személye arra is alkalmas volt, hogy a „kommunista diktatúra” bűneit láthatóvá tegye, és tematizálja a nyilvánosságot a megtorlással kapcsolatban is. Már az újrateremtésen feltűnt viszont egy másik narratíva, a „*szent suhancoké*”, valamint a Rácz Sándor említette „*pesti srácok*” története, vagyis az utcáé, amelynek követeléseiről, ideológiájáról és elveiről az 1989. június 16-i beszédekben keveset lehetett hallani, fontosságuk eltörpült Nagy Imre alakja mellett.

Emellett az újratemetéshez közeledve az MSZMP is átértelmezte saját hozzáállását, és ők is Nagy Imrében találták meg a maguk előképét: a „*megújuló MSZMP*” a sajtóban közzétett álláspontja szerint Nagy Imre „*a szocialista reformpolitika szimbóluma*”, „*neve pedig összeforrt a nemzeti önállóság talaján, az öngazgatást és a demokratikus többpárti pluralizmust elismerő szocialista úttal*”¹⁴.

(*Az egységes narratíva bukása 1990–1994*) Miután az új országgyűlés nemzeti ünneppé nyilvánította október 23-át, az első hivatalos megemlékezésekre 1990-ben került sor. Az Országgyűlés ünnepi ülésén mind a köztársasági elnök Göncz Árpád, mind a kormányfő Antall József mondott egy-egy beszédet, a két beszédben azonban eltérően alakultak a hangsúlyok annak ellenére, hogy mindkét politikus 1956 integráló ereje mellett szólalt fel. Antall a forradalom különleges moralitásáról, lelkeségéről beszélt, illetve a „*nemzeti mitológiák*” sorába emelte 1956-ot, a Rákóczi-szabadságharc és 1848–49 mellé. Hosszasan méltatta a forradalom világtörténelmi jelentőségét, és összességében egy győztes forradalom képét rajzolta meg, mondván, hogy ami nem sikerült 1956-ban, az sikerülni látszik 1989–90-ben.¹⁵ Göncz, aki ugyan szintén győztes forradalmat emlegetett, ezzel szemben 1956 sokszínűségét hangsúlyozta, megemlítve a résztvevők között a reformkommunistáktól, az egyetemistákon keresztül, a munkásokig és a harcoló kiskatonákig, „*kölyökfelkelőket*”, akik azonban egy adott pillanatban összefogtak. Az Antall által vázolt mitológia és lelkeség helyett konkrétumokat említett, sőt, 1956 olyan kevésbé dicsőséges megmozdulásait is, mint a Köztársaság téri lincselés.¹⁶

Az Antall-kormány alatti hivatalos 1956-os diskurzus a továbbiakban szintén ezen minták mentén alakult: a miniszterelnök 1991-ben is arról beszélt, hogy a győztes forradalom a „*szellemi tőkéje a nemzetnek, amely bevonul az örök magyar politikai mitológiába*”, és általános eleme lett a hivatalos diskurzusnak az 1956 és a rendszerváltás közti párhuzam megvonása is, mondván az ország éppen „*véráldozatok nélküli alkotmányos forradalmat*” hajt végre, 1956 követelése pedig ezúttal meg is valósultak.¹⁷ Göncz szintén kiállt „*a bukás ellenére is győzelmes forradalom*”, illetve annak „*eszmei győzelme*” mellett¹⁸, míg azonban a közjogi méltóságok egységéről, 1956 szellemi örökségéről, és a nemzet összefogásáról szónokoltak, néhány százan már ekkor a Magyar Rádió épülete előtt tüntettek, új alkotmányt, igazságtételt és felelősségre vonást követelve.¹⁹ Míg a kormány 1956 lelkeségéről szónokolt, addig az 1956-os szövetségek és egykori forradalmárok ugyanis külön megemlékezéseket kezdtek szervezni maguknak. 1991-ben a „*pesti sráccokat*” a Munkástanácsok Országos Szövetsége idézte fel ünnepségén a Széna téren, az '56-os Emlékbizottság által estére a Kossuth térre szervezett nagygyűlésen pedig Pongráz Gergely, a Corvin közti felkelők egykori vezére a miniszterelnök és a köztársasági elnök szavaival szemben egy még le nem zárt, be nem fejezett forradalomról beszélt, amelyet azonban békés úton kívánt végbevenni.²⁰

1992-ben a kormány megpróbált minél több helyszínen jelen lenni, és minél több hagyományt integrálni a központi megemlékezésekbe. Boross Péter belügyminiszter elment a Magyarok Világszövetségének Corvin közti megemlékezésére²¹, ahol az egykori forradalmárok kapták a főszerepet, és ahol az egykori parancsnok Pongráz Gergely is felszólalt. A harcok forradalom narratívája ezzel elkezdett integrálódni a hivatalos diskurzusba, de közben az egység narratívája végképp megbukni látszott. Az 1956-tal kapcsolatban is a nemzeti egységet hangsúlyozó Göncz Árpád köztársasági elnököt október 23-án délután a Kossuth téren kifütyülték²², az esti operaházi díszünnepségen pedig Antall saját 1990-es beszédével szembemelve azt jelentette ki, hogy „*nem mítoszt festünk '56-ról, hisz akkor is különböző politikai nézetek mellett vívták az emberek küzdelmüket*”.²³

Az eltérő hagyományok és politikai nézetek versengése 1993-ra teljesen átvette az egység hangsúlyozásának helyét, míg a kormány szinte teljesen visszahúzódott: a külföldi gyógykezelésen lévő Antall az ünnep alkalmából adott rádióinterjújában elkezdett letenni 1956-ról, mint megalapozó mítoszról, győztes helyett pedig a nyugati segítség elmaradása miatt kudarcba fulladt forradalomról beszélt²⁴; az MDF lakitelki megemlékezésén Lezsák Sándor, a párt ügyvezető elnöke pedig már csak egy „*minimális programot*” emlegetett, amelyet a nemzeti függetlenségben talált meg.²⁵

A kormány viszonylagos visszavonulása mellett azonban új erők jelentek meg a jobboldalon, amelyek véleményt kívántak formálni 1956-ról: 1993-ban két civil szervezet 1956-os megemlékezést szervezett az újonnan a „forradalom bölcsőjeként” aposztrofált Budapesti Műszaki Egyetemenél²⁶, amely később a jobboldali pártok ünnepséggé vált; és 1993-ban tartott először megemlékezést az MDF-ből Csurka István vezetésével kivált új Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) is, amely egyértelműen egy be nem fejezett forradalom képét rajzolta meg, tovább élő sztálinizmusról beszélt, gyökeresen szembe ment a hivatalos ideológiával, amely szerint 1989 megvalósította volna 1956 céljait és egy új rendszerváltást vizionált.²⁷

Az Antall-kormány 1956-hoz való hozzáállásának módosulásával gyakorlatilag néhány év alatt kudarcba fulladt az az 1990 és 1993 közötti kísérlet, amely a rendszerváltást, valamint az új kormányt 1956 szellemi örökösének, a hagyomány folytatójának próbálta feltüntetni, a forradalmat pedig olyan eszközként próbálta használni, amely megteremtí a nemzeti egységet. Az MDF-kormány a volt forradalmárok csoportjainak nyomására 1992-től megkísérelte ugyan felkarolni az egykori szabadságharcosok történetét, de mindeközben Nagy Imrét szinte teljesen kihagyták a hivatalos narratívából.

Az 1956-ról folytatott hivatalos álláspontban 1990 és 1993 között összekapcsolódott a Szabó Ildikó által definiált demokratikus és nemzeti tematika²⁸, vagyis a hivatalos ideológia egyszerre próbálta a forradalomhoz kapcsolni a nemzeti függetlenség célját és eszméjét, valamint a demokrácia, a jogállam, az egység, a társadalmi igazságosság és integráció célkitűzéseit is. A kísérlet azonban folyamatos támadásoknak volt kitéve az újabb és újabb '56-narratívák feltűnésével, 1993-ra pedig megszokottá vált az egyes politikai-társadalmi csoportok külön-külön ünneplése. Szabó szerint a rendszerváltás után alkalmazott demokratikus tematikára a társadalom szélesebb rétegei kevésbé voltak fogékonyak, annak előzményei (mint például 1848 republikánus hagyománya) ugyanis nem épültek be a kollektív tudatba, mint az érzelmi- és értékközpontú nemzeti tematika.²⁹ A nemzeti tematika erőteljes térhódítására utal ebben az időszakban a konzervatív jobboldali kormánnyal szemben a szélsőjobboldali értékeket hirdető MIÉP megalakulása is.

(*Polarizálódó '56-értelmezések 1994–1998*) Az 1994-es választásokon a meglehetősen kétes múlttal rendelkező miniszterelnököt, Horn Gyulát is adó, és az MSZMP utódpartjaként működő győztes Magyar Szocialista Pártnak (MSZP) nem voltak tapasztalatai az 1956-os megemlékezésekben, egészen kormányra kerülésükig kimaradtak az '56-os diskurzusból, amelyet addig a kormányon lévő MDF, a köztársasági elnököt adó SZDSZ, valamint a forradalom túlélőinek közösségei tematizáltak. 1994-től azonban az MSZP is rákényszerült az 1956-os múlt, illetve az 1989-ben megteremtett örökségének felvállalására, a kényes helyzetet azonban jól jelzi, hogy Horn Gyula miniszterelnöksége végéig néma maradt az 1956-os megemlékezéseken, megelégedve a koszorúzásokon vállalt merőben formális szereppel. A hivatalos beszédek a közjogi méltóságoknak, Gál Zoltánnak, az országgyűlés elnökének és Göncz Árpád államfőnek hagyta meg. A kormány ezáltal gyakorlatilag üresen hagyta az 1956-os örökség szimbolikus terét,

amelyet az ellenzék ki is használt, benyomult oda, elkezdte kialakítani saját 1956-os narratíváit, és a nemzeti tematikával operálva elkezdte kisajátítani a forradalom emlékét.

Miközben ugyanis 1994-ben Gál Zoltán érvelt, hogy a jelen Magyarország 1956 eszményeinek megvalósulása³⁰, Göncz Árpád pedig az ünnep „*hasznoslok*” és „*botcsinálta veteránok*” általi kisajátítása ellen szólalt fel³¹, addig a MIÉP elnöke, Csurka István 1956-ra hivatkozva kimondatlanul is egy új forradalommal kezdett fenyegetőzni, 1956-ot pedig arra használta fel, hogy gyakorlatilag elretentő példaként, mementóként mutassa fel a jelen kormányzatának.³²

Az 1995-ben bevezetett megszorítások³³ miatti feszült belpolitikai légkörben az ellenzék 1956-ot az ellenállásra és mozgósításra használta fel. Míg a kormány nevében Kovács László külügyminiszter 1956-ra hivatkozva éppen a szélsőséges és kormányellenes elemeket próbálta kizárni a forradalom örökségéből, mondván, hogy veszélybe sodorják 1956 értékeit, a demokráciát és a jogállamot³⁴, addig a MIÉP 1956-ra emlékeztetve „*nemzeti ellenállásra és polgári engedetlenségre*” biztatott mindenkit, miközben kijelentette, hogy a kormánynak mennie kell³⁵. Az MDF lakitelki megemlékezésén bár Lezsák Sándor mindenkit óva intett attól, hogy embereket az utcára vigyen, a párttal együtt ünneplő Pofosz felszólalója, Fónay Jenő szintén egy esedékes népfelkelésről beszélt³⁶, Für Lajos, az MDF akkori elnöke október 23-án pedig már arról beszélt, hogy nem lehet összemosni a forradalmárokat az őket leverő kommunistákkal³⁷. A rendszerváltás utáni baloldal és a forradalmárok, valamint örököseiknek szembeállítás a későbbi években is kedvelt narratíva lett a jobboldalon, és az 1956-os diskurzusból korábban kimaradó Fidesz is átvette. A magát ekkor már Magyar Polgári Pártként definiáló, és egyre inkább a jobboldalra pozicionáló párt elnöke, Orbán Viktor 1995-ben pápai beszédében 1956-ot emlegetve már szerződésszegőnek nevezte a Horn-kormányt, és a „polgári pártok” összefogását sürgette.³⁸

1996-ra a balliberális kormány az előző években perifériára szoruló Nagy Imrében találta meg a maga hősét, júniusban pedig egy szobrot is állítottak neki az Országházhoz közel a Vértanúk téren. A szoboravatási beszédben Göncz Árpád egy jó szándékú, ép erkölcsi érzékű kommunistaként ábrázolta Nagy Imrét, aki végül azonosulni tudott a magyar nép akarásával, és emelt fővel vállalta a halált, ezzel elérve „élete csúcspontját”³⁹. A Nagy Imre-szobor mellett közadakozásból elkészült a Göncz Árpád és Mécs Imre vezette '56-os Emlékbizottság által kezdeményezett „Forradalom Lángja” is központi emlékműként a Kossuth téren⁴⁰, de ezzel párhuzamosan több „ellenzéki” emlékművet is felállítottak: a Tabánban amerikai magyarok adományából felépült egy obeliszk a forradalom lélekmadarával; a Corvin közbe pedig ekkor került a „Pesti Srácok” nevet viselő szobor, amelyet a Corvin közti Bajtársi Közösség, valamint az '56-os Pesti Srác Alapítvány helyezett oda.⁴¹ A Budapestet ellepő, egyes '56-os szövetségek által felállított szobrok jól jelezték az egyre inkább széttöredező hagyományt, amelyet az ellenzék igyekezett kihasználni és erősíteni – Orbán Viktor a Batthyány Alapítvány ünnepségén már arról beszélt, hogy különbség van „*a szabadságot, nemzeti függetlenséget és demokráciát jelentő 1956. október 23-a*” és a „*szégyenletes 1956. november 4-ei esemény, az előbb említettek eltírása*” között, két részre osztva ezzel a társadalmat is, 1956-ba utalva vissza az ellentéteket.⁴²

1997-re a kormány a viták eredményeként végképp visszahúzódott a merőben formális ünnepségek közé, míg a Corvin közben a kormányellenes erők a miniszterelnök és a köztársasági elnök távozásáért, a NATO-csatlakozás ellen, valamint a magyar termőföld megvédéséért tüntettek, Nagy Imrét egyszerűen csak antikommunistaként beállítva.⁴³ Az 1956-os diskurzusból és a jobboldalon magának egyre inkább vezérszerepet követelő

Fidesz elnöke, Orbán Viktor az Uránia moziban amellet érvelt, hogy '56 a „*polgári gondolkodás*” megnyilvánulása volt, amely az 1947-ben megszakadt polgári fejlődést akarta folytatni⁴⁴, ezzel megalapozva a későbbi évek „polgári forradalommal” kapcsolatos diskurzusát. A Fidesz a párt fiatalos arculatát követve ezzel párhuzamosan nem Nagy Imrét emelte ki a hagyományból, hanem Mansfeld Pétert, a 18 éves koráig börtönben tartott '56-os felkelőt, akit amint betöltötte a nagykorúságát, kivégeztek.

(*A „polgári 1956” narratívája 1998–2002*) Orbán Viktor 1997-es „polgári 1956” narratívája lett a meghatározó a Fidesz 1998-as kormányra kerülése után a hivatalos ideológiában is: a miniszterelnök Orbán az Operaházban a „*független, polgári Magyarországot*” jelölte ki az '56-os forradalom egykori céljának is⁴⁵, a házelnök Áder János a Kossuth téren pedig egyenesen „*'56-os polgári forradalomnak*” nevezte az egykori eseményeket⁴⁶. A Fidesz vezető politikusai rendre a polgárosodás, a polgári társadalom megteremtésének egyfajta emblemikus eseményeként értékelték 1956-ot, saját magukat tekintve igazi örökösének, minthogy magukra is polgári pártként tekintettek, és saját politikai céljukként is a polgári Magyarország megteremtését fogalmazták meg.

Az első Orbán-kormány 1956-os diskurzusának másik eleme a társadalom folyamatos felosztása volt a jókra és a rosszakra, a forradalmárookra és a forradalmat leverőkre. A jobboldali kormánykoalíció másik pártja, az MDF elnöke, Lezsák Sándor egyenesen 1956-os „*nemzetarúlókról*” beszélt, akik sortűzet nyitottak a forradalmárookra, részt vettek a megtorlásban, „*hogy azután utóbb vonatkerék nagyságú koszorúkkal tülekedjenek a 301-es parcellában*”.⁴⁷ Az 1998-tól a hivatalos állami megemlékezések sorába emelt műegyetemi rendezvényen Pokorni Zoltán oktatásügyi miniszter is azt hangsúlyozta, hogy „*nem lehet egyenlőségjelet tenni a besúgók és a szabadságharcosok, valamint a sortűzet elrendelő gyilkos és az áldozat között sem*”, mondván „*nincs erkölcsi alapjuk megbékélésről beszélni azoknak, akik az elnyomás, és nem a szabadság oldalán álltak 1956-ban*”⁴⁸. Pokorni egy évvel később, 1999-ben ráadásul örökre meghatározó kategóriaként vázolta fel az 1956-os döntéseket, mert, mint mondta, „*az akkori döntéseken már nem lehet változtatni, utólag nem lehet átlopakodni a másik oldalra, nem lehet átértékelni az eseményeket, azt állítani, hogy nem is volt két oldal*”.⁴⁹

A jogállás nélküli szabadságharcosokkal azonban a Fidesz is kevésbé foglalkozott, talán éppen azért, mert nem illeszkedtek a hivatalos „polgári forradalom” képébe. Számukra megmaradtak a Corvin közti megemlékezések évről évre október 23-án a két, egyébként egymással is vitában álló vezetőjükkel, Fónay Jenővel, a Politikai Foglyok Országos Szövetségének elnökével, valamint Pongrátz Gergellyel, a Corvin közben harcolók egykori parancsnokával. Bár a szintén kormányalkotó MDF alkalmanként felvállalta a volt szabadságharcosok képviselét, és esetenként együtt is ünnepelt velük, az egykori forradalmárok ennek ellenére megmaradtak külön ünneplőknek, egyfajta sajátos veterán-narratívát képviselve. 1999-ben Pongrátz Gergely már azt követelte, hogy „*az egykori '56-osok is megkapják azokat a nyugdíjakat, amit az ávósok kapnak*”⁵⁰. Ezt a követelésüket azonban a jobboldali kormány sem vállalta fel, a Fidesz a forradalmárok közül továbbra is csak Mansfeld Pétert emelte ki, akinek emlékét 1999. november 4-én egy emléktáblán is megőrkítették, az avatáson pedig maga Orbán Viktor is megjelent.⁵¹

Miközben a jobboldali kormány továbbra is magának vindikálta a történelmi igazságot a polgári forradalom narratívájával és egy legfeljebb jelképszerű Nagy Imre-képpel, aki Pokorni szavaival „*tudomásul vette és szentesítette a forradalmat, még ha kommunistaként tette is*”⁵², 2000-re a baloldal is magára talált, az MSZP pedig ismét Nagy Imrét emelte ki, akinek emlékét 1999. november 4-én egy emléktáblán is megőrkítették, az avatáson pedig maga Orbán Viktor is megjelent.⁵¹

emlékező MSZP rendezvényén Kaposváron a kivégzett miniszterelnök szülőházánál Kovács László, a párt akkori elnöke először mondta ki, hogy a „*magyar szocialisták vállalják az 1956-os forradalom és szabadságharc, s annak vezetőjének, a mártírsorsú Nagy Imre miniszterelnöknek az örökségét*”. Kovács a polgári forradalom narratívájával szembemelve baloldali értékeket kapcsolt mind a forradalomhoz, mind Nagy Imréhez: ebben az értelmezésben a szociáldemokrata hagyomány, a társadalmi igazságosság, az esélyegyenlőség és a szolidaritás voltak 1956 legfőbb értékei, az ugyanezen értékeket valló MSZP pedig így szintén a forradalom igazi örökösének tekinthette magát. Kovács egyértelműen baloldali politikusként beszélt Nagy Imréről is, akit szerinte a kormányoldal éppen ezért próbál mellőzni.⁵³

Egy évvel később az MSZP miniszterelnök-jelöltje, Medgyessy Péter szintén felvállalta 1956 örökségét, de Nagy Imrét baloldali miniszterelnök helyett a nemzeti egység jelképeként méltatta, aki szerinte a megbékélés, és a nemzeti egység miniszterelnöke volt, kormányának tagjai pedig az összefogás érdekében félretették sérelmeiket.⁵⁴ A baloldal így tíz évvel a rendszerváltás után végre megtalálta magának azt az értelmezést, amelynek mentén szintén azonosulhatott a forradalmi hagyománnyal. Nagy Imre, az 1989-ben kiemelt kivégzett miniszterelnök alakja viszont ezáltal gyakorlatilag vízvázlasztó lett: míg a jobboldal rendszerint elhanyagolta említését, a baloldal annál szívesebben példálózott a „jó baloldaliként”, szociáldemokrataként jellemzett miniszterelnökkel, aki egyben az összefogás egyik példaképe lett ismét. A kormány részéről ugyanis bár Dávid Ibolya MDF-es igazságügy-miniszter a Széna téri 1956-os emlékmű avatásán⁵⁵ békülékenyebb hangot ütött meg, részben visszatérve az antalli diskurzushoz erkölcsi magasságokba emelve a forradalmat, Orbán Viktor miniszterelnök 2001-ben az egyetlen hagyomány létezése mellett tett hitet nyilatkozatában, az ő elbeszélésében pedig 1956 gyakorlatilag a jó és a rossz harcává egyszerűsödött.⁵⁶

(Az 1956-os hagyományból kizárt kormány 2002–2006) 2002-ben a választások után az MSZP és az SZDSZ alakított kormánykoalíciót, a Fidesz pedig az MSZP elődpártjának '56-os múltját kihasználva a hagyományt a kormány delegitimálására használta fel, míg a kormány Nagy Imrével példálózva olyan értékeket hangoztatott, mint a tisztesség, a becsület, a nemzet, a demokrácia, a szabadság és a függetlenség, illetve egy állítólagos objektív nézőpontból próbált a múltra tekinteni. Szili Katalin házelnök a parlament ünnepi ülésén⁵⁷ a forradalom értelmezése helyett a rendszerváltás óta eltelt évek emlékezetpolitikájáról beszélt és a megbékélés minimálprogramját próbálta hirdetni⁵⁸, az operaházi díszünnepségen pedig azt fejtegette, hogy 1956-ban „*legalább három forradalom zajlott egymás mellett*”. Az első eszerint az értelmiségé, a Nagy Imrét választó pártelité, a második a munkástanácsoké, a harmadik pedig az utcáé, a fegyveres felkelőké volt.⁵⁹ A Szili beszédében megjelenő három eltérő „forradalom” három eltérő emlékezetet, illetve hagyományt is feltételez, ezek közül a magyar társadalomban azonban csupán kettő vert gyökeret: a baloldali értelmiségé, valamint az utcai harcoké. A munkástanácsok alig-alig említve tűnnek fel csupán a politikai beszédekben, az öngazgatás és önkormányzatiság ezen formája azonban képviselket nélkül maradt, egyetlen párt sem karolta fel ezt a narratívát. Az utcai harcok erőteljesen nemzeti és az évek során radikalizálódott álláspontjáról már esett szó, ők kialakították saját képviselőtüket, saját narratívájukat, alkalmanként a szélsőséges pártokkal, vagy a konzervatív pártok egy-egy képviselőjével összefogva. Mindeközben a baloldali értelmiség, valamint Nagy Imre örökségének vonalát elsősorban az MSZP vallotta magáénak.

Az MSZP „objektív” történelemszemlélete nem volt képes arra, hogy hatékonyan visszaverje az ellenzékbeli érkező támadásokat, a Fidesz ugyanis egyre tudatosabban játszott rá arra, hogy a kormányon lévő MSZP-t „nemzetietlennek”, ezáltal pedig illegitimnek mutassa be, felhasználva ehhez 1956-ot, valamint a párt jogelődjének akkor játszott szerepét is. Bár a rendszerváltás óta többen felidéztek a jogfolytonosságot az MSZMP és az MSZP között, ez a motívum és ez a fajta diskurzus a Fidesz-kormány idején vált egyre népszerűbbé és radikálisabbá, ekkor váltották fel végleg a „megbékélés és egység” jegyében elmondott 1956-os beszédeket a „legyilkolt forradalmárok és a gyilkosok” egymás mellett létezésén felháborodó megnyilatkozások.

Szabó Ildikó a Fidesz által dominált nemzeti tematikával kapcsolatban megállapítja, hogy a párt 1998-as kormányra kerülése után egy tudatos politikai marketing és PR segítségével kormányzati tematikává tette az általa képviselt nemzetit, elmosta a baloldali–jobbaldali közötti törésvonalat, vagyis a hagyományos értelmezési kereteket és kategóriákat, és azokat egy egyszerű dichotómiával, a nemzeti–nemzetietlen szembenállásával helyettesítette. A „nemzethez tartozás” a Fidesz diskurzusában politikai legitimációs kérdéssé vált, eszerint az képviselhetette az országot, aki „nemzeti” volt, a „nemzeti” jelzőt pedig kizárólag a jobboldal alkalmazhatta magára. Szabó szerint a Fidesz ezzel tudatosan egy új, „nemzeti” identitást dolgozott ki a társadalmi bázisa számára, a jobboldal pedig a „konzervatív”, vagy a „jobbaldali” jelzők helyett elkezdte magára a „nemzeti oldal” kifejezést használni.⁶⁰ Bár Kovács László és az MSZP szintén megkísérelte, hogy csatlakozzon a nemzeti tematikához azáltal, hogy Nagy Imre „baloldali és nemzeti” örökségét hangoztatták, a diskurzusban ők is megőrizték azt a dichotómiát, amelyet éppen a Fidesz diktált, vagyis a „nemzeti” és a „baloldali” szembenállását.

A Fidesz 2002 után kivonta magát a parlamentarizmusból, nem volt hajlandó részt venni az országgyűlés október 23-i ünnepi ülésén sem, hanem külön, parlamenten kívüli megemlékezéseken demonstrálta azonosságát 1956-tal. A megemlékezéseiben a párt ráadásul elsősorban a kormányzó párt múltját próbálta feszegetni, valamint a forradalom utáni megtorlást kapott hangsúlyt.⁶¹ A Fidesz ráadásul közeledni kezdett a volt szabadságharcosok diskurzusához is, Kövér László, a párt alelnöke a Corvin közben 2002-ben már velük együtt ünnepelt, beszédében pedig kijelentette, hogy „*Medgyessy Péter november 4-e örökösének egyike*”⁶². A szocialista miniszterelnökről nem sokkal hivatalba lépése után a Magyar Nemzet napilap ráadásul kiderítette, hogy a pártállami rendszerben a titkosszolgálatnál III/II-es, D–209-es kódszámú ügynökként, SZT-tisztként (szigorúan titkos tisztként) szolgált. A Corvin közben megemlékezésén Pongrácz Gergely egykori parancsnok maga is egyértelműen a Rákosi- és a Kádár-rendszerrel azonosította a regnáló MSZP-t, a jobboldali diskurzusokban így a megválasztott kormány is elnyomóvá változott.

Orbán Viktor volt kormányfő, a Fidesz ekkor tisztségek nélküli vezető alakja október 23-i, az Erzsébet téren elmondott beszédében tovább erősítette a kormányzása idején is megvont kettősséget a társadalomban, és kijelentette, hogy az a mérce, hogy ki hogy döntött 1956-ban, az akkori állampárt vagy a haza mellett, ezáltal pedig ha kevésbé radikálisan is, mint Kövér, de egyértelművé tette, hogy az 1956-ban a forradalom leverőinek oldalán álló szocialisták az általa emlegetett „*sötét oldalhoz*” tartoznak.⁶³

Az MSZP és a Fidesz diskurzív háborúja mellett a másik kormányalkotó párt, az SZDSZ vezetői a 301-es parcellában ugyan pozitív és ünnepélyes színben próbálták feltüntetni a nemzeti ünnepet, összekapcsolva 1956-ot a rendszerváltással, valamint egy korábban kevésbé említett liberális hagyománnyal⁶⁴, de az SZDSZ-re a társadalom nagy része ekkor azonban már mint a kormánykoalíciót alkotó egyik pártra tekintett, amely a

Fidesz és a jobboldal diskurzusa értelmében azt jelentette, hogy a nemzetietlen szocialistákkal álltak össze, ezzel pedig maguk is azzá váltak. A negyedik parlamenti párt, az MDF saját 1956-os narratívájához hűen továbbra is győzedelmes forradalomról beszélt, és ismét az erkölcsi, vagy lelki sikon győzelmet arató 1956-képet erőltette.⁶⁵

A 2002-es álláspontokhoz képest 2003-ban mintha békülékenyebb hangot ütöttek volna meg a pártok, és mindannyian a megegyezés, a konszenzus és a békés emlékezés mellett tettek hitet nyilatkozataikban. A Fidesz a legnagyobb ellenzéki pártként bár távol maradt a Nemzeti Színházban rendezett állami díszünnepségtől, nagygyűlés helyett csak egy nyilatkozatot adott ki az ünneppel kapcsolatban, amelyben ezúttal nem próbálták kisajátítani az egyedül lehetséges és legitim megemlékezést, hanem a sokféleséget és a sokféle ünneplést propagálták⁶⁶, és hasonló, befogadó értelmű beszédet mondott Áder János, a párt frakcióvezetője is a 301-es parcellában.⁶⁷ A hirtelen diskurzusváltás annak tudható be, hogy az ellenzéki párt 2003-ra elvetette a korábbi harcias, '56-os hagyományt kisajátító, valamint kiforgató beszédmódját, és visszatért egy korábbi, konszenzusereső álláspontra. Ez egybecseng azzal az irányváltással, amelyet a nemzeti tematika terén ír le Szabó Ildikó a fideszes politikusok diskurzusait vizsgálva. Szabó szerint bár a 2002-es választás előtt a párt egy szűk nemzetfogalom mellett kötelezte el magát, amelybe csak azok tartoztak bele, akik a Fideszre szavaztak, a kudarc után változtatott ezen az álláspontján, ennek jeleként pedig 2003-ban a párt át is nevezte magát „Fidesz – Magyar Polgári Szövetségre”, jelezve, hogy a saját szavazóinak képviselője helyett az egész nemzethez kívánnak szólni, valójában túllépve a pártok, illetve a pártpolitika keretein, egyfajta „nemzetegyesítő” szerepet vállalva fel.⁶⁸

Miközben az MSZP színeiben Kovács László, a párt elnöke és egyben külügyminiszter továbbra is a baloldali és hazafi Nagy Imre-képet hangoztatta Kaposváron⁶⁹, Hiller István oktatási miniszter a gyűlölködés ellen és az összefogásért szólalt fel a Nemzeti Színházban⁷⁰, Medgyessy Péter kormányfő pedig a nemzeti egységet hangsúlyozta az ünnep alkalmából kiadott nyilatkozatában⁷¹, a kormánypárt diskurzusába Gyurcsány Ferenc, akkori gyermek-, ifjúsági- és sportminiszter hozott új elemeket Nagykanizsán elmondott október 23-i beszédében. Gyurcsány egyáltalán nem említette a baloldaliságot, mindössze a „*hétköznapi emberek ünnepének*” nevezte október 23-át mondván, hogy a hétköznapi emberek csinálják a forradalmakat is.⁷² Gyurcsány az előző évek nemzeti-baloldali vitái helyett egy, a korábbinál általánosabb és emberközelibb narratívát hozott be az '56-os diskurzusba, a politikus ugyanis nem mártírokat és hősokeket emlegetett, hanem éppen hogy ezt elvetve egy sokkal egyszerűbb forradalomképet rajzolt Nagy Imre, polgári forradalom, vagy szociáldemokrácia nélkül, amikor az emberek nem hősoke akartak lenni, csak egy jobb világban akartak élni.

Gyurcsány a 2004-es kormányátalakítás után miniszterelnökként is egyfajta vidám, örömteli '56-képet próbált kommunikálni. 2004-ben a Millenáris Parkban egyenesen „*a bátorság és öröm napjának*” nevezte október 23-át, elválasztva a forradalmat november 4-étől, a leverésének napjától. „*Ráérünk november 4-én lehajtani a fejünket, hogy a forradalom elbukott, de amíg nem bukott el, oktalanság a szürkéségbe öltözni, oktalanság lehajtott fejjel járni*” – mondta ekkor⁷³, különválasztva október 23-át és november 4-ét az 1956-os hagyományban. Az új kormányfő Nagy Imrével kapcsolatban is szakított az MSZP által erőltetett szociáldemokrata és baloldali politikus figurájával, és a volt miniszterelnök személyiségére helyezte a hangsúlyt, emberségét és erkölcsi nagyságát emelve ki. „*Példaadó ereje elsősorban az erkölcsről szól*” – jelentette ki Gyurcsány Kaposváron. „*Hogy mi az a politikai eszmény, amit követ, az ehhez az erkölcsi tartalomhoz képest másodlagos*”.⁷⁴ Gyurcsány ezzel gyakorlatilag megkerülte azokat a vitákat,

amik a korábbi években meghatározták a bal- és a jobboldal viszonyát. Az új értelmezést átvette az MSZP is, Hiller István Kaposváron október 23-át az öröm, az ifjúság, valamint a „szabadság és a haladás fiatalos ünnepeként” aposztrofálta.⁷⁵ Az MSZP 1956-képe így a korábbi reformkommunista és szocialista hagyomány emlegetése helyett egy jövő felé forduló, örömteli, szinte vidám, győztes forradalom lett, amelyet a szabadságvágygal, a bátorsággal, és Nagy Imre alakján keresztül az erkölcsi nagysággal jellemeztek.

A Fidesz október 23-i megemlékezéseibe 2004-ben viszont visszatért a 2002-ben is használt beszédmód, vagyis a megtorlások kapták a főszerepet, illetve az 1950-es évek párhuzamba állítása a szocialisták aktuális kormányzásával – a Fidesz parlamenti frakcióvezetője, Áder János mind a 301-es parcellában⁷⁶, mind a párt Uránia moziban tartott ünnepségén⁷⁷ hangsúlyozta ezeket, miközben a szabadságharcosok narratívájából is merített, szembeállítva a jólétben élő szocialistákat a kismimizett egykori forradalmárokkal.

Az ’56-os diskurzus politikai oldalak szerinti polarizálódása 2005-ben is folytatódott, a Fidesz és az ellenzék a hozzájuk csatlakozó egykori szabadságharcosokkal egyre radikálisabb megfogalmazásokat alkalmazott, valamint egyre egyértelműbb párhuzamot vont 1956 és 2005, azaz a jelen politikai helyzete között. Kövér László, a párt választmányi elnöke október 22-én Nyírbátorban a Jobbik Polgári Körrel közösen tartott rendezvényen kijelentette, bár „a módszerek változtak, finomult a kin, de az eszközök lényegében tekintve nagyon is változatlanok”.⁷⁸ Deutsch Tamás fideszes képviselő Rákóczi-falván az 1956 utáni Magyarországot a hazugságok országának nevezte, ám szerinte ennek „működtetői továbbra is velünk élnek”, és azóta sem kértek bocsánatot⁷⁹. A fideszes szónokok azonban ekkor már igyekeztek elválasztani egymástól „a jó és a rossz baloldalt”, a „luxusbaloldaliakat” és a „tisztességes baloldalt”, valamint az eljövendő „új baloldalt, amellyel kialakítható lesz egy új nemzeti egység”. A 2006-os választásokra készülő Orbán Viktor, aki több év kihagyás után október 23-án a Műegyetem előtt ismét megszólalt, szintén tovább erősítette ezt a diskurzust, egyértelműen kijelentve a pártja új álláspontját: miközben a jobboldal által kezdeményezett 2004-es, kettős állampolgárságról szóló népszavazás végeredményét is arra használta fel, hogy bizonyítsa, a szocialista kormány nemzetietlen, szemben áll a magyarsággal, épp úgy, mint 1956-ban a hatalmon lévők, hozzátette, hogy szerinte az 1956-os újjászületésben az igazi baloldali emberek vettek részt, a valódi munkás baloldal világa azonban „mérőföldre esett a csajkákon paradézó, elrabolt villákban pöffeszkedő és a szegényekre hivatkozó luxus-baloldal világától”.⁸⁰

Eddigre nagyjából sikerült is kizárni az október 23-a ünnepi jellegét hangsúlyozó MSZP-t 1956 hagyományából, a kormány rendezvényeit ugyanis már 2005-ben többször is megzavarták: Gyurcsány Ferencet tüntetők fűtyülték ki a Kossuth téren a Forradalom Lángjának fellobbantása közben, Bozóki András kulturális minisztert pedig a Műegyetemen⁸¹. A tüntetők transzparenszekkel érkeztek, amelyeken a „Vádolunk több száz kivégzett magyar hazafiért”, „Vádolunk 200 ezer elmenekült hazánk fiáért”, „Vádolunk Mansfeld Péterért” feliratok voltak olvashatóak. Mindszenty József és Tóth Ilona nevét is felírták a táblákra, akik Mansfelddel együtt a jobboldali pártok, az MDF és a Fidesz által az ’56-os panteonból kiemelt alakok voltak, a kormány ellen tüntetők egyértelműen a jobboldali diskurzust vették át.

Ez a kormányellenes álláspont a 2006-os választások után csak tovább erősödött, a Fidesz pedig választási csalással vádolta meg az MSZP-t és az SZDSZ-t. A kormányellenes hangok szeptember 17-e, azaz az úgynevezett „őszi beszéd” kiszivárgása után lettek egyre hangosabbak, amelyben a kormányfő egy zárt frakcióülésem a kormány és az MSZP kampány során elmondott hazugságairól, valamint a reformok szükségességé-

géről beszélt. A beszéd nyilvánosságra kerülése után tüntetések kezdődtek Budapesten és több vidéki városban, amelyek október 23-a, az 1956-os forradalom közeledtével új aktualitást kaptak. A Magyar Televízió színházának felgyújtását a tüntetők maguk és a társadalmi diskurzus is hamar párhuzamba állította a Magyar Rádió 1956-os ostromával, a jobboldali Hír TV riportere pedig „forradalmároknak” nevezte az ostromlókat élő adásban. A tüntetők leverték a vörös csillagot a Szabadság téri szovjet emlékműről, rezonálva az 1956-os szobordöntésekre és vöröscsillag-leverésekre, de az egykori jel-szavakat is újrahasznosították. A kormányellenes tüntetők ’56 örökösiként tekintettek magukra, ezt pedig az is erősítette, hogy a szabadságharcosok szervezetei a legtöbb esetben csatlakoztak is a tüntetőkhöz, ezzel mintegy legalizálva a megmozdulásokat, és hősokeket, nagy elődöket szolgáltattva nekik.

Bár 2006-ban nem a politikusi nyilatkozatok játszották a főszerepet október 23-án, hanem az utcákon zajló tüntetések, valamint ellenük a rendőri fellépés, a politikai beszédekben folytatódott az előző évek tendenciái: a kormányoldal a hagyományos ’56-os értékek hangoztatásával, a szabadságvágy, a világtörténelmi jelentőség és a forradalom győzelmének kiemelésével próbált részt venni a vitában, az október 23-i parlamenti ünnepségen pedig a Fidesz távolmaradása mellett elfogadtak egy „*Budapest ’56 szabadság Nyilatkozat*” elnevezésű dokumentumot, amely megkísérelte összefoglalni az 1956-hoz tartozó értékeket. Bár a dokumentumban megjelent a megtorlás is, a hangsúly mégis a forradalom győzelmére helyeződött a kormány domináns álláspontját követve, a forradalmi hagyományból pedig a munkásokat, a munkástanácsokat, a falvakat, Budapestet, valamint a „*fiatal srácokat*” és az „*egyetemista lányokat*” emelték ki.⁸² Gyúresány Ferenc az ünnepi ülésen felszólalásában ugyan amellet érvelt, hogy a parlamentáris demokrácia működése mellett nem az utcán dőlnek el a fontos kérdések, és hogy téves az összevetés 1956 és 2006 között⁸³, a tüntetők továbbra is gyakorlatilag ’56 igazi örökösiként tekintettek magukra. Ugyanezt a narratívát erősítette a Fidesz is, amelynek elnöke, Orbán Viktor október 23-án az Astorián tartott nagygyűlésén mondott beszédében a politikai pártok szembenállása helyett azzal érvelt, hogy a „*megcsalt, becsapott, a valódi választás lehetőségétől megfosztott, ezért elkéseredett és ingerült ország áll szemben illegitim kormányával*”⁸⁴.

Az ország megosztottságát jól mutatja a 2006-ra elkészült központi 1956-os emlékmű esete is, amelynek elkészítését még Hiller István jelentette be 2003-ban, és amelyre a pályázatot 2005-ben írta ki a Miniszterelnöki Hivatal. A Felvonulási, ekkor ’56-osok terére átnevezett téren felépítendő emlékművel kapcsolatban kikérték az ’56-os szervezetek véleményét is, ám azok nem adták áldásukat rá, az egyeztetések kudarcba fulladtak, a kormány ezért végül mintegy legitimálva az egymás mellett létező több emlékezet térbeli megnyilvánulását is, egy külön összeget utalt ki a tiltakozó szervezetek számára, amelyek ebből a pénzből saját emlékművet állítottak a Műegyetemnél, és mindkét emlékművet 2006. október 23-án avatták fel, a központinál elkordonozva az egész teret, miközben a kordonoknál kormányellenes tüntetők fújoltak.⁸⁵

(*Végkövetkeztetések*) Bár mint láttuk, a rendszerváltás utáni 16 évben a magyar politikai közélet kihasználta 1956-ot, egymásnak olykor ellentmondó jelentésekkel ruházva fel az egykori forradalmat, valójában egyetlen párt sem kérdőjelezte meg október 23-a ünnepelését, még ha egyes pártok (mint az MSZP) hosszú évekig nem is tudtak mit kezdeni az ünnepvel. Az október 23-ával kapcsolatos diskurzusban az eltérő interpretációk ellenére is található egy-két olyan kapcsolódási pont, amely azonban közös alap volt minden párt esetében: ilyen az, hogy a forradalomban a szabadságvágy nyilvánult meg, hogy a felkelők legfőbb célja az ország függetlenségének elérése, valamint a szovjet behatás alóli

felszabadulás volt, hogy március 15-éhez hasonlították október 23-a jelentőségét, ezzel helyet biztosítva az ünnepnek a kánonban. A parlamenti pártok 2006-ig nagyjából egyésgesen elfogadták azt az állítást is, hogy 1956 céljai megvalósultak a rendszerváltáskor, így ez a III. köztársaság egyik alaptételévé lett, amelyet csupán a parlamenten kívüli szélsőséges csoportok és a MIÉP nem fogadott el. Az 1956-ot érintő közös minimumon túl azonban számtalan pontban eltért az egyes politikai aktorok narratívája a forradalomról, a továbbiakban ezeket a különböző interpretációkat próbálom összefoglalni.

A „győztes forradalom” narratíváját elsősorban a mindenkori kormányon lévő pártok képviselték, amelyek eltérő magyarázatokkal szolgáltak arról, hogy hogyan győzött a forradalom, amikor valójában levették. Erre a legegyszerűbb magyarázat a 33 éves „ké-séssel” diadalmaskodó forradalom eszméje, amelyet szinte az összes párt felhasznált. Elsősorban az MDF kilencvenes évekbeli diskurzusában dominált emellett az „erkölcsi győzelem” képe, amelyet Antall József miniszterelnök vezetett be a rendszerváltást követő években. A harmadik magyarázat a forradalom győzelmére a „túlélés-mítosz” felemlítése volt, nevezetesen annak a közkeletű hitnek és hagyománynak az előhozása, hogy „a magyarság mindenkit túlél”, mert bár a harcait elbukja, végül túléli az ellenségeit és győztesként kerül ki a történelemben. Ezt a társadalomban mély gyökereket vert, népi hagyományra emlékeztető elvet szintén inkább a jobboldali pártoknál, illetve a volt szabadságharcosoknál találhatjuk meg, a 2002 utáni MSZP vezette kormányok ugyanis egyszerűen úgy oldották meg október 23-ának győztesként való beállítását, hogy leválasztották róla november 4-ét, a harcokat, valamint a megtorlást.

A győztes forradalommal szemben kialakult azonban a „vérbe fojtott forradalom” narratívája is, amely a megtorlásra koncentrálva próbált indulatokat gerjeszteni. Ezt a beszédmódot a szocialistákat diszkreditálni kívánó jobboldali pártoknál találjuk meg, valamint a sérelmeiket felelmegető '56-os szervezeteknél.

Megkülönböztethetünk egymástól aszerint is '56-os narratívákat, hogy az adott diskurzus a forradalom szereplői közül mely csoportokra fókuszál: az egykori politikusokat, és elsősorban Nagy Imrét különösen az MSZP szerette felelmegetni először 1994 és 1998 között, majd 2000-ben saját szellemi elődjévé is téve a volt miniszterelnököt; a volt forradalmárok, '56-os szervezetek azonban szinte kizárólag az utca embereire, vagyis a „pesti srácokra” koncentráltak, közülük nevesítve egy-egy alakot.

Fontos törésvonal alakult ki a forradalom eszméivel kapcsolatban is, amely a jobboldali és baloldali pártok közötti különbségtételt is erősítette. A jobboldal a rendszerváltástól kezdve hazafiasként és „nemzetiként” jellemezte az 1956-os forradalmat, radikális antikommunistának beállítva a benne résztvevőket. Bár ez a nézőpont végig megmaradt, 1997-től a Fidesz szótárában a nemzetit felváltotta a „polgári” eszmeiség, amelyhez a polgári demokratikus értékeket társították, létrehozva ezzel a „polgári 1956” narratíváját. Eközben a baloldal és az SZDSZ a reformkommunista eszmék meglétét, valamint a szocialista rendszer megreformálását emlegette a forradalmárok céljai közt, 2000 és 2004 között pedig az MSZP kifejezetten baloldali hagyományként és örökségként értelmezte 1956-ot, valamint szociáldemokrataként jellemezte Nagy Imrét is. Ez csak Gyurcsány Ferenc 2004-gyel kezdődő miniszterelnöksége után változott meg, és fordult át egy pártok felett álló, erkölcsi nagyságot képviselő szimbólummá.

Különbözött az egyes pártok '56-os diskurzusa abban is, hogy a forradalom mely szereplői kaptak benne főszerepet. Bár Nagy Imre az 1989-es újratemetéssel bekerült a panteonba, a jobboldali pártok sokáig elhanyagolták, és mindössze az SZDSZ politikussai emelték ki reformkommunizmusát és emberi nagyságát. 2000-től az MSZP emelte fel ismét a volt kormányfőt saját szociáldemokrata szellemi elődjeként, de a jobboldal narratívájában

Nagy Imre végül akkor kapott csak helyet, amikor a Fidesz 2004-ben elválasztotta egymástól a tisztességes és tisztességtelen baloldalt, ezzel legitimálva 1956 baloldali hagyományát is, vele együtt pedig a volt miniszterelnököt is.

A jobboldal, és különösen a Fidesz emelte ki '56 szereplői közül Mansfeld Pétert, a 18 éves korában kivégzett forradalmárt, aki egyszerre szolgált a „pesti srácok” egyik emblematikus alakjaként, valamint a megtorlás brutalitásának szimbólumaként. Ugyanígy a jobboldal, és különösen az MDF kedvelt hőse volt Tóth Ilona, a gyilkossággal megvádolt és ezért kivégzett orvostanhallgató is, aki Mansfeldhez hasonlóan az előző rendszer gonoszságát jelenítette meg kézzelfogható módon. A keresztény-nemzeti jobboldalon vált emblematikussá a Rákosi-rendszerrel már 1956 előtt is szembeszálló Mindszenty József bíboros, aki Nagy Imréhez hasonlóan a hősies kismembek mellett a történelem nagy alakjaként lett a forradalom hőse.

Eltérő hagyományt képviseltek az egyes budapesti '56-os helyszínek is, amelyek a rendszerváltás után idővel egy-egy párt, vagy csoport kedvelt megemlékezési helyszíneivé váltak. Az 1989-es újratemetés egyik legfontosabb szereplője, a Rákoskeresztúri Új Köztemető 301-es parcellája a kilencvenes években még állami ünnepek helyszíneként szolgált, 2002 után azonban a helyszínre a pártok külön érkeztek megemlékezni. Az 1996-ban a Kossuth térhez közel eső Vértanúk terén felállított Nagy Imre-szobor az állami protokolláris ünnepek egyik legfontosabb helyszíne lett, ezen kívül pedig az MSZP maga is szívesen járt hozzá emlékezni. Szintén az MSZP-kormány idején állították fel a Kossuth tér közelében a „Forradalom Lángját”, amelyet minden évben az aktuális közjogi méltóságok jelenlétében lobbantottak lángra október 23-án, majd oltottak el november 4-én.

A jobboldal kedvelt megemlékezési helyszíne a Műegyetem volt, amely azonban a Fidesz-kormány idején vált az állami ünnepek részévé is, egy, az egykori eseményeket felidéző Bem-szoborhoz vonuló processzióval egybekötve. A Bem-szobornál általában a fiatalok és a határon túliak kaptak szót, a 2004 után azonban ezek a rituálék bár békések maradtak, mégis kormányellenes élt kaptak.

A harcok egykori helyszíneként a Széna téren ugyan csak 2001-ben állították fel az 1956-os eseményekre utaló emlékművet, de már előtte is használták a helyszínt megemlékezésre, elsősorban '56-os szövetségek. Az emlékmű felállítása után azonban a Széna tér az MDF egyik kedvelt helyszíne lett. Ugyanígy a szintén komoly harcok helyszíneként szolgáló Corvin köz a rendszerváltás után az egykori harcosok legfontosabb emlékezőhelyévé lépett elő.

Láthattuk tehát, hogy az eltérő '56-os hagyományok nemcsak a szóhasználatban nyilvánultak meg, hanem eltérő emlékművek, eltérő hősök és eltérő emlékezeti helyek kultiválásában is annak ellenére, hogy 2010 előtt létezett egy olyan „minimum” 1956-tal kapcsolatban, amelyet egyetlen, magát demokratikusnak nevező magyarországi párt sem mert megkérdőjelezni a forradalommal kapcsolatban. Az eltérő 1956-értelmezéseket azonban komolyan összezavarták a társadalom amúgy is zavart történelmi tudatát, az aktuálpolitikai helyzetnek is köszönhetően pedig az 1956-tal kapcsolatos viták végül 2006-ban érték el tetőpontjukat, utcai zavargásokban is manifesztálódva.

Fontosnak tartom azonban leszögezni, hogy a 2006-hoz vezető 1956-viták 2010 és a második Orbán-kormány megalakulása után teljesen más irányt vettek. Sőt, azáltal, hogy a 2010. június 14-én az országgyűlés által elfogadott Nemzeti Együttműködési Nyilatkozat (NENYI) „*az átmenet két zavaros évtizedeként*”⁷⁶ jellemezte a rendszerváltás utáni időket, megkérdőjeleződött 1956 megalapozó mítosz jellege is, illetve az a konszenzusos alaptétel, amely szerint a rendszerváltás beteljesítette 1956 céljait. A 2010 utáni Fidesz-kormányzat kommunikációs stratégiáinak, például a jó–rossz dichotómiára egyszerűsítésnek az alapjait azonban már a 2006 előtti 1956-vitákban megtalálhatjuk.

IRODALOMJEGYZÉK

- ASSMANN, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 1999.
- DAYAN, Daniel – KATZ, Elihu: *Media Events. The Live Broadcasting of History*. Cambridge, Massachusetts, London, England, 1992.
- GYÁNI Gábor: Az '56-mitosz, az emlékezet tere. In uő: *Relatív történelem*. Budapest, 2007. 155–166. o.
- GYÖRGY Péter: Az emlékezet szétesése – az olvashatatlan város. Az 56-os emlékmű, Budapest. In uő: *A hely szelleme*. Budapest, 2007. 145–165. o.
- GYÖRGY Péter: *Néma hagyomány. Kollektív felejtés és a kései múltértelmezés: 1956 1989-ben. (A régmúltól az örökségig)*. Budapest, 2000.
- SZABÓ Ildikó: *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006*. Budapest, 2009.

JEGYZETEK

1	Assmann, Jan: A kulturális emlékezet..., i. m. 49–56. o.	17	MTI, 1991. október 23.
2	1989. évi XXXVI. tv. „I. § Az 1956. október 23. és 1963. április 4. között, a népfelkeléssel összefüggésben elkövetett politikai bűncselekmény, valamint az ezzel bűnhalmazatban - harci cselekmények során - elkövetett emberölés, rablás, közveszélyokozás vagy személy elleni erőszak miatti elítélések semmisnek tekintendők.” A törvényt 1989. november 1-jén hirdették ki.	18	MTI, 1991. október 23.
		19	MTI, 1991. október 23.
		20	MTI, 1991. október 23.
		21	MTI, 1992. október 23.
		22	MTI, 1992. október 23.
		23	MTI, 1992. október 23.
		24	MTI, 1993. október 23.
3	1990. évi XXVIII. tv. „Az újkori magyar történelem e dicső eseménye csak az 1848-49-es forradalomhoz és szabadságharchoz mérhető. 1956 őszének magyar forradalma megalapozta a reményt, hogy létrehozható a demokratikus társadalmi rend, és hogy a haza függetlenségéért semmilyen áldozat nem hiábavaló. A forradalmat követő megtorlás visszahelyezte ugyan a régi hatalmat, de nem volt képes kiirtani a nép lelkéből 1956 szellemét.” A törvényt 1990. május 8-án hirdették ki.	25	MTI, 1993. október 22.
		26	MTI, 1993. október 22.
		27	MTI, 1993. október 23.
		28	Szabó Ildikó: Nemzet és szocializáció..., i. m. 31–41. o.
		29	Szabó Ildikó i. m. 169–175. o.
		30	MTI, 1994. október 23.
		31	MTI, 1994. október 23.
		32	MTI, 1994. október 23.
		33	A Bokros Lajos pénzügyminiszterrel elnevezett gazdasági kiigazító „Bokros-csomagot” 1995. március 12-én jelentették be, amely az életszínvonal csökkenésével járt együtt, és még márciusban több ezren tüntettek ellene. A Horn-kormány népszerűsége a megszorítások elfogadása után drasztikusan csökkent.
4	Uott.	34	MTI, 1995. október 23.
5	Gyáni Gábor: Az '56-mitosz, az emlékezet tere, i. m. 155–166. o.	35	MTI, 1995. október 23.
6	György Péter: Néma hagyomány..., i. m. 11–28. o.	36	MTI, 1995. október 23.
7	http://archiv1988-2005.mti.hu	37	MTI, 1995. október 23.
8	http://www.mkogy.hu	38	MTI, 1995. október 23.
9	„Legyen ez a nap egy egész tragikus korszak temetésének napja. Fegyelmezett méltósággal és egységgel fejezzük ki hűségünket 1956 forradalmához és mártírjaihoz, s képességünket egy új, emberibb korszak megnyitására.” Magyar Nemzet, 1989. június 2.	39	MTI, 1996. október 23.
	Felhívás a magyar nemzethez címmel tette közzé közleményét az újratemetés szervezősége.	40	MTI, 1996. október 23.
		41	MTI, 1996. október 23.
		42	MTI, 1996. október 20.
10	Népszabadság, 1989. június 13.	43	MTI, 1997. október 23.
11	Népszabadság, 1989. június 15.	44	MTI, 1997. október 23.
12	Lásd Dayan, Daniel – Katz, Elihu: Media Events..., i. m. 4–9. o.	45	MTI, 1998. október 22.
13	MTI, 1989. június 16.	46	MTI, 1998. október 23.
14	Népszabadság, 1989. június 1.	47	MTI, 1998. október 23.
15	Antall József miniszterelnök beszéde a Parlamentben 1990. október 23-án.	48	MTI, 1998. október 22.
		49	MTI, 1999. október 22.
		50	MTI, 1999. október 22.
16	Göncz Árpád köztársasági elnök beszéde a Parlamentben 1990. október 23-án.	51	MTI, 1999. november 4.
		52	MTI, 2000. október 22.

- 53 MTI, 2000. október 22.
 54 MTI, 2001. október 22.
 55 MTI, 2001. október 22.
 56 „Hogyan lehetne kétféleképpen gondolkodni az elnyomásról, a zsarnokságról, idegen megszállókról, a diktatúráról és a nyomoriságról? És hogyan lehetne kétféleképpen gondolkodni a legtisztább forradalomról? Egy nemzet szabadságharcáról?” MTI, 2001. október 22.
 57 A 2002. október 23-i ünnepi ülésen a négy parlamenti párt közül csupán az MSZP, az SZDSZ, valamint az MDF volt jelen, a Fidesz nem volt hajlandó részt venni rajta.
 58 Szili Katalin beszéde a Parlamentben 2002. október 23-án. Forrás: www.mkogy.hu
 59 MTI, 2002. október 22.
 60 Szabó Ildikó i. m. 202–207. o.
 61 L. Áder János Fidesz ügyvezető alelnök beszéde a 301-es parcellában 2002. október 23-án. MTI, 2002. október 23.
 62 MTI, 2002. október 23.
 63 MTI, 2002. október 23.
 64 MTI, 2002. október 23.
 65 MTI, 2002. október 23.
 66 MTI, 2003. október 22.
 67 MTI, 2003. október 23.
 68 Szabó Ildikó: i. m. 225–236. o.
 69 MTI, 2003. október 22.
 70 MTI, 2003. október 22.
 71 MTI, 2003. október 23.
 72 MTI, 2003. október 23.
 73 MTI, 2004. október 23.
 74 MTI, 2004. október 23.
 75 MTI, 2004. október 22.
 76 MTI, 2004. október 23.
 77 MTI, 2004. október 23.
 78 MTI, 2005. október 22.
 79 MTI, 2005. október 22.
 80 MTI, 2005. október 23.
 81 MTI, 2005. október 23.
 82 MTI, 2006. október 23.
 83 MTI, 2006. október 23.
 84 MTI, 2006. október 23.
 85 György Péter: Az emlékezet szétesése – az olvashatatlan város. Az 56-os emlékmű, Budapest, i. m. 145–152. o.
 86 Az Országgyűlés 1/2010. (VI. 16.) OGY politikai nyilatkozata a Nemzeti Együttműködésről 2010. június 14.

